

R e c e n z j a

rozprawy doktorskiej mgr Marii Kuzin pt. „*Uwarunkowania autorytetu współczesnego nauczyciela w perspektywie narracyjnej*” - napisanej pod kierunkiem naukowym dr hab. Wojciecha Wanata, prof. UR, Uniwersytet Rzeszowski, Kolegium Nauk Społecznych, Instytut Pedagogiki, Rzeszów 2021, s.240, bibliografia, aneksy

Na wstępie pragnę zauważyć, że niniejsza recenzja dotyczy poprawionej rozprawy doktorskiej, zgodnie z moją poprzednią recenzją, w której sugerowałam dokonanie zmian i poprawek. Są one w szczególności następujące:

1. W rozdziale teoretycznym proponowałam usunięcie w tytule słowa –praktyczne.
2. W rozdziale teoretycznym, podobnie jak inne badania nad nauczycielami, można omówić moje (Wandy Dróżki) badania, że takie były prowadzone i zainspirowały Panią do podjęcia własnych prób.
3. Sugerowałam, aby nie pisać, że została wykorzystana metoda biograficzna, gdyż ta ma szerokie a zarazem specyficzne zastosowania, i byłoby to spore nadużycie; sugerowałam jakościową i ilościową metodę analizy treści, gdyż w istocie tę Doktorantka zastosowała.
4. Należałoby zwracać na terminologię i nie mieszać pojęć. Np. wywiad standaryzowany a gdzie indziej pisze Pani o ankiecie np. przy zmiennych. Raczej wypowiedzi nauczycieli, ew. pamiętniki, ale tu trzeba się zastanowić.
5. Nie uprawnione byłoby stosowanie kategorii pokoleniowości, to byłaby całkiem inna koncepcja, zaś należy pozostać przy kategorii wieku.
6. Kwestionariusz wywiadu standaryzowanego należałoby przenieść do aneksu, jako wzór narzędzi badawczych, podobnie jak kartę analizy narracji. W metodologii tylko opis.
7. Należałoby się zastanowić i raczej wyjść w badaniach od danych ilościowych zebranych za pomocą ankiety (obecnie jest to wywiad standaryzowany), poszerzyć liczbę badanych (zakres badań), i była by to metoda sondażu diagnostycznego z wykorzystaniem ankiety. Wtedy zmienne i wskaźniki są właściwe, jedynie zwracam uwagę, że najpierw dajemy zmienne zależne, czyli te które badamy. (W badaniach

jakościowych zaś nie stosuje się zmiennych, itd.) Zaś w problemie badawczym należałoby usunąć wyrażenie - „identyfikowane z perspektywy narracyjnej”

8. Nie formułowałabym celu metodologicznego. (s.101).
9. Drugi rozdział empiryczny obejmowałby analizę uwarunkowań autorytetu nauczycieli w świetle wypowiedzi pamiętnikarskich zebranych przez Doktorantkę. Metoda: jakościowa i ilościowa analiza treści.
10. Należałoby usunąć wszystkie skany innych niż własne publikacji z aneksów.

Należy podkreślić, że Doktorantka w przeważającej mierze wzięła pod uwagę sformułowane przeze mnie rady i sugestie oraz przeprowadziła wartościowe dla dysertacji zmiany i poprawki w jej treści. Dysertacja w obecnej formule teoretyczno -metodologicznej w pełni zasługuje na jej ocenę według kryteriów rozpraw doktorskich. Jednocześnie warto zauważyć, że Doktorantka ma prawo, jak sadzę, do autorskiej interpretacji sugestii i uwag recenzenta, oczywiście jeśli nie dotyczą jakichś zasadniczych kwestii naukowo-warsztatowych.

* * *

Podjęta przez Panią mgr Marię Kuzin problematyka uwarunkowań autorytetu współczesnego nauczyciela oraz trud jej teoretycznej i metodologiczno - badawczej konceptualizacji i analizy, zasługuje na pochwałę z kilku co najmniej powodów.

Na pewno jest to temat ważny, zarówno z naukowego, jak i ze społecznego punktu widzenia. Autorytet nauczyciela jest jedną z konstytutywnych kategorii zawodu nauczyciela i pedagoga, określających jego polskie, szlachecko- inteligenckie, społeczno-kulturowe tradycje - podobnie jak pokrewne kategorie: etosu pedagogicznego, roli społecznej, misji (kulturowej), profesjonalizmu (kompetencji).

Jednocześnie jest to temat niełatwy w ujęciu badawczym oraz w interpretacji, gdyż wobec radykalnych przemian cywilizacyjnych i kulturowych, jakie są domeną naszych czasów, można zaobserwować kryzys autorytetu, podobnie jak roli społecznej, a nawet etosu. Pojęcia te oraz rzeczywistość, do której się odnoszą, jakby nie przystają do nowych czasów. Dziś częściej opisuje się profesję nauczycielską w kategoriach eksperckich, mając na uwadze sukces ekonomiczny ucznia, wychowanka a nawet szkoły. Mniej zaś akcentuje się społeczny, wspólnotowy, kulturowy aspekt edukacji szkolnej.

Tymczasem autorytet dotyczy sfery aksjologii, wychowania, wpływu osobistego, które to obszary edukacji zostały w znacznej mierze zaniedbane pod wpływem wielu czynników i

procesów związanych z transformacją ustrojową w Polsce. Jednym z nich jest przestawienie się znacznej części społeczeństwa na materialne wartości i dążenia do kariery, jako wzorca jakości życia.

W tej sytuacji kwestie wartości wychowawczych, wychowania w szkole stały się problematyczne, trudne i do tego stopnia wrażliwe, że często niezauważane, pomijane, na co wskazują m.in. prowadzone przeze mnie badania.

Można obecnie zauważyć pewne symptomy powrotu do tradycyjnych, socjalizacyjnych i wychowawczych funkcji szkoły oraz dążenia do wzmocnienia etosu, autorytetu i prestiżu nauczycieli. Panująca pandemia ukazała też szereg innych aspektów edukacji, skutków ubocznych, które z pewnością będą rzutować na omawiane kwestie.

* * *

Przechodząc do recenzji dysertacji, stwierdzam, że rozprawa doktorska ma charakter empiryczny. Podstawą rozważań i analiz jest materiał badawczy o charakterze ilościowym (wywiad, ankieta) i jakościowym (narracje nauczycieli). Celem badań i analiz jest określenie wpływu trzech wyodrębnionych grup czynników warunkujących - w przyjętych założeniach autorytet nauczyciela: osobowościowych, społeczno-kulturowych i koncepcji pedagogicznych. (można by je określić jako zawodowe).

Badaniami objęto ogółem 1239 osób (51 wywiad, 1144 – ankieta internetowa oraz 44 nauczycieli było autorami narracji wspomnieniowych. Narracje te stanowią plon dwóch edycji organizowanych konkursów na pamiętniki i inne wypowiedzi nauczycieli. Zostały one opublikowane w dwóch oddzielnych tomach, które są opisane w rozprawie.

Struktura rozprawy doktorskiej jest właściwa w odniesieniu do prac naukowych o charakterze empirycznym; składa się ona ze wstępu, trzech głównych rozdziałów: teoretycznego, metodologicznego, empirycznego oraz z zakończenia, bibliografii, spisu tabel i wykresów, aneksu.

We wstępie Autorka klarownie wyklada uzasadnienie podjęcia tematu badań, wprowadza w naukowe i społeczne konteksty problematyki badawczej autorytetu nauczyciela, ukazuje jej miejsce w badaniach pedagogicznych i w pedeutologii, jak również wyjaśnia swoje inspiracje i motywy podjęcia się tej pracy. Ważnym impulsem badawczym jest dla Autorki chęć przywrócenia kwestii autorytetu nauczyciela w świadomości społecznej, w nowych realiach społeczno-kulturowych i cywilizacyjnych.

Autorka pisze: *”Moim zamiarem było poszukiwanie zrębów autorytetu nauczycielskiego wśród nauczycieli będących w różnym wieku (...). badania miały na celu wskazanie*

czynników wpływających na autorytet współczesnego nauczyciela oraz określenie siły ich wpływu (...) a także określenie kierunku i dynamiki zmian zachodzących w procesie budowania i modyfikowania autorytetu współczesnego nauczyciela” (s. 10).

W rozdziale teoretycznym zatytułowanym: „Teoretyczne założenia badań własnych autorytetu nauczyciela w perspektywie narracyjnej”, Autorka omawia najpierw pojęcie autorytetu w świetle różnych dyscyplin naukowych, następnie dokonuje przeglądu typologii autorytetu, zaś z kolei dokonuje analizy autorytetu nauczyciela w opracowaniach i badaniach współczesnej pedeutologii.

Uwaga: W tytule tego rozdziału usunęłabym: *w perspektywie narracyjnej*.

W podrozdziale drugim omówione zostały czynniki warunkujące autorytet nauczyciela, a wśród nich: osobowościowe: cechy osobowości, kompetencje i kwalifikacje, metody i zasady pracy dydaktyczno – wychowawczej; społeczno-kulturowe, takie jak zadania obowiązki nauczyciela wynikające z prawa oświatowego i systemu edukacji, nowe wyzwania wobec edukacji, przekształcenia w edukacji w ostatnich dekadach; wynikające z dominującej koncepcji pedagogicznej, a zatem behawiorystyczne, humanistyczne i kognitywistyczne podejście do wychowania.

W podrozdziale trzecim Autorka przybliżyła możliwości i ograniczenia narracji w badaniach losów zawodowych nauczycieli oraz dokonuje charakterystyki publikacji wspomnieniowych nauczycieli wykorzystanych w badaniach własnych.

Dokonując oceny treści rozdziału teoretycznego należy podkreślić rzetelność i wnikliwość Autorki w dociekaniu istoty i zakresu znaczeniowego pojęcia autorytetu w perspektywie historycznej oraz jego ewolucji; różnych rewizji pod wpływem przemian w obszarze kultury i struktur zawodowych. Należy wysoko ocenić dobór literatury do tych analiz, tak z obszaru pedagogiki, pedeutologii, jak też z zakresu ogólnie rozumianej humanistyki i nauk społecznych. Autorka słusznie wywodzi koncepcje autorytetu w aspekcie związków z wychowaniem w szkole i sferą aksjologii edukacyjnej, etosem, więzią między nauczycielem a uczniem.

Dobrze też należy ocenić podrozdział o podejściu narracyjnym w badaniach nad autorytetem, gdzie Autorka wykazała się znajomością literatury w tym zakresie, jak też przybliżyła własne dokonania i publikacje wspomnieniowych narracji nauczycieli przez nią badanych.

Drugi rozdział - metodologiczny obejmuje typową dla badań empirycznych strukturę, czyli kolejno przedmiot i cele badań, problemy badawcze, zmienne i wskaźniki, metody,

techniki, narzędzia badawcze, zakres, organizacja i przebieg badań, charakterystyka badanych.

Uwagi:

Narracja wspomnieniowa to niekoniecznie narracja autobiograficzna, tak jak wypowiedź pisemna, to nie to samo co narracja. Dla przykładu: Na s. 136. wspomnienia/wypowiedzi, s. 138. narracja wspomnieniowa, s. 146. opinie. Nie należy zamiennie używać tych kategorii.

Podobnie nie do końca jest ustalone, co Autorka nazywa wywiadem skategoryzowanym, a co ankietą.

Nie można ponadto wprowadzać do metodologii i badań nagle jakiejś nowej kategorii, jak na stronie 108, gdy Autorka pisze, że stosuje metodę analizy dokumentów, i że każda wypowiedź pisemna (narracja) została potraktowana jako studium indywidualnego przypadku?? Studium przypadku to określony typ badań, więc nijak to się ma do koncepcji realizowanej przez mgr M. Kuzin.

Jeśli Autorka wprowadza określenie *metoda analizy dokumentów*, zamiast skrytykowanego przeze mnie w poprzedniej recenzji użycia *metody biograficznej*, to jednak nadal jest to problematyczne. Jeśli już metoda analizy dokumentów, to **osobistych**; poza tym w koncepcji tej rozprawy nie tyle chodzi o przebieg życia i losy życiowe, i zawodowe nauczycieli, czy też o szersze konteksty podjętej problematyki, lecz bardziej o fragmenty wypowiedzi dotyczących wyróżnionych kilku grup uwarunkowań autorytetu nauczyciela. Zatem analiza treści jakościowa i ilościowa, tak jak Doktorantka to uczyniła w pracy.

Badania pilotażowe nie stanowią zasadniczego materiału empirycznego, lecz jak sama nazwa wskazuje służą *pilotowaniu*, czy naprowadzeniu na hipotezę (jej większą prawdziwość, moc wyjaśniającą) oraz na sprawdzenie koncepcji i narzędzi badawczych. Tymczasem Autorka nie wprowadza hipotezy, choć wyodrębnienie na podstawie literatury i być może badań pilotażowych, trzech grup czynników warunkujących autorytet nauczyciela nie jest niczym innym jak hipotezą właśnie, choć nie została ona niestety sformułowana w pracy.

Rozdziały *empiryczne* zawierają analizę wyników badań własnych. Kolejno omawiane są wyniki uzyskane za pomocą wywiadu, ankiety oraz narracji wspomnieniowych. W istocie kolejne podrozdziały zostały skonstruowane według trzech grup czynników jako, w założeniu, warunkujących autorytet nauczyciela.

Mam tu **uwagę**, że badania pilotażowe nie powinny być tu analizowane (tu, w rozdziale empirycznym Autorka nazywa je *sondażowymi badaniami wstępnymi*, co jest niejasne.

Zasadniczy materiał empiryczny z ankiety internetowej jest tak obszerny, że analiza powinna pójść bardziej w procedury statystyczne, aby wykazać nie tylko udział tych trzech grup uwarunkowań, ale też ich zakres, czy też siłę oddziaływania, jak też poza wiekiem inne zmienne pośredniczące powinny być tu wzięte pod uwagę.

Należy pozytywnie jednakże ocenić sam zamysł badawczy i próby jego realizacji, aby ukazać, trudną do empirycznego uchwycenia, kwestię autorytetu nauczyciela, stosując różne metody badań, tak ilościowe jak i jakościowe. Generalnie Autorka w wyniku tych badań wniosła wiele nowych treści, nowszej wiedzy w zakresie przemian zawodu nauczyciela, kierunków jego ewolucji w świetle opinii i doświadczeń trzech kategorii wiekowych; nauczycieli młodych, w średnim wieku i starszych. Przyczyniła się do wzbogacenia wiedzy w zakresie pedeutologii, pedagogiki - dziedzin naukowych ściśle powiązanych z wychowaniem młodych pokoleń w duchu szacunku dla wartości tradycji i uznanych autorytetów.

Rozprawa doktorska Pani mgr Marii Kuzin posiada szereg ważnych walorów poznawczych i społecznych. Należy raz jeszcze wyraźnie podkreślić, że samo podjęcie tak niełatwej problematyki - autorytetu nauczyciela i obudowanie jej pięknymi w swej wymowie tekstami nauczycielskich wspomnień i wypowiedzi, nadaje rozprawie głębszy walor nie tylko naukowy, lecz i literacki - nauczycielski, pedagogiczny.

W rozprawie uwidoczniło się zaangażowane podejście Autorki do swych poszukiwań naukowych, które - pomimo pewnych uchybień, zwiastuje wartościową i identyfikującą się z pedagogiką – pedeutologią, dobrem szkoły, nauczycieli osobę, pracownika naukowego. Wysoko oceniłam analizy teoretyczne zaprezentowane w rozprawie, ich logikę, przejrzystość, dobór literatury. Świadczy to o dobrym przygotowaniu merytorycznym Pani mgr M. Kuzin do prowadzenia dalszych studiów i badań w zakresie pedeutologii.

Interesujące w swej treści jest zakończenie dysertacji, w którym Autorka trafnie reinterpretuje uzyskane wyniki, ukazujące zależności i uwarunkowania autorytetu. Okazuje się zatem, że najbardziej na kondycje zawodu nauczyciela, w tym na jego autorytet mają wpływ czynniki społeczno-kulturowe. Decydują one o oddziaływaniu zarówno czynników osobowościowych, jak i zawodowych, koncepcji pedagogicznych, warsztatu metodycznego nauczycieli. Należy się zgodzić ze stanowiskiem Autorki, że nauczyciele w swej pracy muszą być wspierani przez przemyślaną politykę oświatową, w przeciwnym razie autorytet nauczyciela nie zostanie odbudowany. (s.238).

Autorka ma przy tym świadomość konieczności dalszych badań problematyki autorytetu nauczyciela oraz kondycji zawodu w związku z nowymi zjawiskami kulturowymi i

cywilizacyjnymi. Dostrzega zarazem różnego rodzaju trudności w prowadzeniu takich badań, z uwagi na złożoność zjawiska autorytetu i jego wielorakie uwarunkowania, czemu dała wyraz w zakończeniu swej dysertacji.

Uwagi końcowe:

Proponuję skrócić tytuł, gdyby była ewentualnie publikacja, do wersji: „*Uwarunkowania autorytetu współczesnego nauczyciela.*”; nie pisałabym, że w perspektywie narracyjnej, ani że to są w całości badania jakościowe. Otóż nie są to typowo jakościowe badania, choć w części operuje się danymi jakościowymi – wypowiedziami nauczycieli, gdyż w istocie jest to weryfikacja z góry przyjętych kategorii uwarunkowań oraz ich przejawów. Badania jakościowe zasadniczo zaś mają za zadanie tworzyć nowe kategorie analizy, wynikające z zebranego materiału (teoria ugruntowana). Przy tym ważne, aby był to materiał (dane jakościowe) możliwie jak najobszerniejszy.

* * *

Konkludując, należy stwierdzić, że Pani mgr Maria Kuzin w swej rozprawie doktorskiej wykazała dobrą znajomość wiedzy teoretycznej i metodologicznej oraz dobry poziom opanowania umiejętności naukowo-badawczych. Dysertacja spełnia kryteria rozpraw doktorskich zawarte w art. 13.1. Ustawy o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki z dnia 14. marca 2003 roku.

Wnioskuje, pomimo pewnych uwag krytycznych, o przyjęcie rozprawy i dopuszczenie Doktorantki Pani mgr Marii Kuzin do publicznej obrony jej pracy.

Wanda Dróżka

Kielce, 14.07. 2021 r